

VAN KÜRESİN AĞZI'NDA ATASÖZLERİ

Şahap BULAK*

Özet

Ağız çalışmalarında genellikle sözlük ve dizinler hazırlanır. Ancak bu sözlük ve dizinlerde deyim ve özellikle atasözlerine pek yer verilmez. Bir dilin ifade gücü, işlenmişlik düzeyi ve söz varlığının zenginliğini gösteren deyim ve atasözlerinin ağız çalışmalarında göz ardı edilmesi, bu araştırmalarının önemli bir eksikliğidir. Bu eksiklik, ağız çalışmalarında elde edilen verilerin yeterince değerlendirilmediğini gösterir. Yapılan ağız çalışmalarında deyim ve atasözleri tespit edilerek bunların nerede, ne için ve ne anlamda kullanıldıkları kayıt altına alınmalıdır. Böylece bir yandan pratik zekâ ürünü olan konuşma dilinin kayıt altına alınmasına önemli katkılar sağlanırken bir yandan da kültür mirası kayıt altına alınmış olur.

Mülakat, gözlem ve sınıflandırma metotları kullanılarak sondajlama usulüyle yapılan bu çalışmada Van il merkezi ve merkeze bağlı köyler ile Özalp, Saray, Edremit ilçe merkezleri ve bu ilçelere bağlı köylerde konuşulan Van Küresin Ağız'ında kullanılan atasözlerinden oluşan söz varlığı derlemeleri yapılmıştır. Daha sonra bu ağızda kullanılan sesler tespit edilerek bir alfabe oluşturulmuş, yapılan derlemeler bu alfabeğe göre belirlenen transkripsiyon işaretleriyle deşifre edilmiştir. Böylece yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan Van Küresin Ağız'ının ifade gücü, işlenmişlik düzeyi ve söz varlığı zenginliğini gösteren atasözlerinin dokümantasyonu çıkarılmıştır. Bu atasözlerinin kaynak kişileri özellikleriyle beraber verilmiş ve derlenen atasözlerinin ne durumda, niçin ve ne anlamda kullanıldıkları tespit edilerek kayıt altına alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, Ağızlar, Van Küresin Ağızı, Atasözleri.

PROVERBS IN VAN KÜRESİN DIALECT

* Yard. Doç. Dr., Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sahapbulak@siirt.edu.tr

Van Küresin Ağzı'nda Atasözleri

Abstract

In general, leḫicons and indeḫes are prepared in studies of dialect. However, there is not much allowed for idioms and notably proverbs in such leḫicons and indeḫes. It is a shortcoming for such studies to ignore idioms and proverbs which reveal articulation of a language, level of functionality and richness of vocabulary in studies of dialect. This shortcoming points to a failure of sufficient assessment data obtained in studies of dialect. In studies of dialect, idioms and proverbs should be determined and where, for what and in what sense these are used should be recorded. In this way, while in one hand important contributions will be made to articulation and level of functionality of the spoken language as a product of practical intelligence; cultural heritage will be recorded on the other.

This study, made by drill method using interviews, observations and classification methods, contains collations of vocabulary composed of proverbs from Van Küresin Dialect spoken in center of Van city and its villages as well as in county towns Özalp, Saray and Edremit as well as districts of these towns. After an alphabet has been formed following a determination of phones used in this dialect, collations made have been decoded through transcription signs. As a result; proverbs have been documented, showing articulation, level of functionality and richness of vocabulary of Van Kuresin Dialect which is on the verge of eḫtinction. References of these proverbs have been given together with their features and compiled proverbs have been recorded following a determination of in what situation, why and in what sense they have been used.

Keywords: Turkey Turkish, Dialects, Van Kuresin Dialect, Idioms.

GİRİŞ

İnsan ihtiyaçlarının doğal gelişimine uygun olarak oluşan ağızlar, yapay yollarla işlenen yazı dillerinden daha zengin, saf, canlı ve doğaldır. Bir dilin gelişim ve değişim sürecini tam olarak yansıttığından ağızlardan derlenip kayıt altına alınan dil malzemesi çok değerlidir. Günümüzde köyden kente göç, okuma yazma oranının hızla artması, ulaşımın

gelişmesi, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması gibi sebepler halkın kendine has doğal konuşma biçimi olan ağızları yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Büyük bir hızla gelişen ve değişen dünyada ağızlar yavaş yavaş yerlerini kültür diline bıraktığından yapılan ağız araştırmalarının önemi daha da artmaktadır. Bir dilin veya lehçenin yazı diline oranla ve çoğunlukla ses, bazen de şekil, anlam ve söz varlığı bakımından birbirinden az çok ayrılan konuşma biçimleri olan ağızlar, aynı zamanda bir yazı dilinin öz kaynaklarıdır (Korkmaz 2007: 12). Ağız çalışmalarında elde edilen dil malzemesi aynı zamanda dilin gelişim ve değişim seyrinin gözlemlenmesine yarayan tespitler yapabilme olanağı da sağladığından her ağız çalışması, dilin bilinmeyen bir yönünü ortaya çıkarıp sorunlarına çözüm getirebilir. Her yazı dili gibi Türkiye Türkçesi yazı dilinin de kaynağı ağızlardır. Çözülmesi gereken birçok sorunu bulunan Türkiye Türkçesi yazı dilinin birçok sırrını saklayan ağızlar bilimsel metotlarla incelendiğinde, bu sorunların çözümü kolaylaşacak hatta bazıları kendiliğinden çözüme kavuşacaktır.

Dil; ses bilgisi, şekil bilgisi, kelime bilgisi, cümle bilgisi, anlam bilgisi ile söz varlığından oluşan bir bütündür. Ağız araştırmaları, ağırlıklı olarak ses ve şekil bilgisi araştırmaları olarak görüldüğünden derlenen metinler üzerinde çoğu zaman sadece ses ve şekil bilgisi incelemesi yapılmakta, bu alanların dışındaki kelime bilgisi, cümle bilgisi, anlam bilgisi ve söz varlığı çalışmaları göz ardı edilmektedir. Hâlbuki ağız çalışmalarının yazı diline sadece ses ve şekil bilgisi bakımından değil, dilin diğer alanlarına da katkıları vardır. Bu çalışmaların dilin bütün alanlarını kapsamaması nedeniyle faydaları sınırlı kalmaktadır. Ağız çalışmalarında üzerinde pek durulmayan kelime, cümle ve anlam bilgisi

Van Küresin Ağzı'nda Atasözleri

ile söz varlığı alanlarına da yeterince ağırlık verilerek bu çalışmalar, daha verimli ve faydalı hale getirilebilir.

Ağız çalışmaları kapsamında hazırlanan sözlüklerde deyimlere zaman zaman yer verilse de atasözlerine pek yer verilmez. Bir dilin söz varlığının zenginliğini gösteren deyim ve atasözlerinin ağız çalışmalarında göz ardı edilmesi, ağız araştırmalarının önemli bir eksikliğidir. Bu araştırmalarda elde edilen verilerin yeterince değerlendirilmediğini gösteren bu eksiklik, ağız çalışmalarındaki sözlüklerde atasözlerine yer verilerek veya hususi atasözleri derlemeleri yapılarak giderilebilir. Bu gerçekleştiği takdirde bir yandan pratik zekâ ürünü olan konuşma dilinin ifade gücü ve işlenmişlik düzeyine önemli katkılar sağlanırken bir yandan da kültür mirası kayıt altına alınmış olur (Bulak 2016:839). Ayrıca ağız çalışmalarında dil malzemesi kayıt altına alınırken söz varlığı olarak kelime, kelime grupları, deyimlerin kayıt altına alınması da sağlanır. Söz varlığının bu öğeleri, anlatımın ana vasıtaları olduğundan bir ağız çalışmasıyla tespit edilerek kayıt altına alındıktan sonra incelenebilir. Ancak kullanımları özel bir bağlam gerektiren atasözleri anlatımın ana vasıtalarından olmasına rağmen günlük konuşmada sıklıkla kullanılan unsurlardan değildir. Bu sebeple ağız çalışmalarındaki derlemelerden faydalanarak o ağızda kullanılan atasözlerini tespit etmek zor olduğundan atasözü derlemeleri özel bir dikkat ve ayrı çaba gerektirir.

Atasözleri, halkın yüzyıllardır edindiği deneyimlere dayanarak bir olay ya da durum hakkında varılan öğüt niteliğindeki genel kanı ve bilgece düşüncüyü özlü bir şekilde ifade eden kalıplaşmış yargılardan

Van Küresin Ağzı'nda Atasözleri

oluşan ve söyleyeni belli olmayan sözlerdir. Genellikle kesin hüküm bildiren bir veya birkaç cümleden oluşan atasözleri, gerçek anlamda kullanılabilirler gibi mecaz anlamda da kullanılabilirler. Bu sebeple atasözlerinin bir kısmı, gerçek anlamının dışında mecaz bir anlam ifade ederler. İster gerçek anlam isterse mecaz anlam ifade etsin kaynağını halk dilinden alan atasözleri her zaman yalın, açık ve duru bir anlatıma sahiptir. Kalıplaşmış cümlelerden oluştukları için bir atasözünü oluşturan kelimeler veya bu kelimelerin oluşturduğu sözdizimi değiştirilemez. Bu sebeple bu çalışmada tespit edilen atasözlerinin kelimeleri ve sözdizimlerine dokunulmamış, bunlar Van Küresin ağzının doğal konuşma akışı içindeki şekilleriyle verilmiştir.

Her dil, lehçe, şive ve ağız gibi Oğuz Türkçesinin çağdaş kollarını oluşturan Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesi'nin sınırları, siyasi sınırlara değil, araştırmalar sonucu elde edilen dil verilerinin doğal sınırlarına dayanır. Oğuz Türkçesinin çağdaş lehçelerinden biri olan Azerbaycan Türkçesi, sadece Azerbaycan ve İran'da değil, başta Anadolu olmak üzere Orta Asya ve Ortadoğu'nun değişik yerlerindeki birtakım topluluklarca konuşulmaktadır. Başta Iğdır, Ardahan, Kars ve Van Gölü havzası olmak üzere Doğu Anadolu'daki bazı yörelerin dilleri üzerine yapılan çalışmalar, bu bölge ağızlarının fonetik, morfolojik ve söz varlığı olarak Azerbaycan Türkçesi'nin etki alanı içinde olduğunu göstermektedir. Bu ağızlardan biri de 1900'lü yılların başında Güney Azerbaycan'dan göç ederek Van il merkezi ve merkeze bağlı bazı köyler ile Özalp, Saray, Edremit ilçe merkezleri ve bu ilçelere bağlı bazı köylerde iskân ettirilen Azerîlerin konuştuğu Van Küresin Ağzı'dır (Bulak 2016:839).

Van Küresin Ağzı'nda Atasözleri

Mülakat, gözlem ve sınıflandırma yöntemleri kullanılarak sondajlama usulüyle¹ yapılan bu çalışmada Van il merkezi ve merkeze bağlı köyler ile Saray, Edremit ilçe merkezleri ve bu ilçelere bağlı bazı köylerde konuşulan Van Küresin Ağzı'ndan derlemeler yapılmıştır. Daha sonra bu ağızda kullanılan sesler tespit edilerek bir alfabe oluşturulmuş, yapılan derlemeler bu alfabeye göre belirlenen transkripsiyon işaretleriyle deşifre edilmiştir. Deşifreler metin haline getirilerek bu metinlerde geçen atasözlerinden Van Küresin Ağzı'nın ifade gücü ve söz varlığı zenginliğini gösteren atasözlerinin dokümantasyonu çıkarılmıştır. Bilimsel yöntemlerle dil malzemesi toplama, kayıt altına alma ve bilimin hizmetine sunma amacıyla yapılan bu derleme çalışmasında atasözleri kaynak kişilerle beraber verilmiş; derlenen atasözlerinin ne durumda, niçin ve ne anlamda kullanıldıkları tespit edilerek kayıt altına alınmış ve söz konusu atasözleri ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Van Küresin Ağzı'nda Kullanılan Atasözleri

"öle bir gün ki adam adami yér"

(Kaynak Kişi: Dilber Akdeniz, Van-Merkez- Alaköy, 72 yaşında, okuryazar değil)

Kıtlık ve kargaşa ortamlarını ifade etmek için kullanılır.

"allah ademı hiş oğıl umudıne kıomasın"

(Kaynak Kişi: Nigar Yağdıran, Van-Merkez- iskele Mahallesi, 80 yaşında, okuryazar değil)

¹ Belli nitelikte hedef görüşmeci kitlesi olan ve bu kitleden herhangi birileriyle yapılabilen genel planlı görüşme biçimi, niteliksel görüşme.

Van Küresin Ağzı'nda Atasözleri

Allah yaşlı insanı çocuklara muhtaç etmesin. Yaşlanınca elden ayaktan düşmeden ölme isteğini ifade eder. Çocukların bakımına muhtaç olamamak için söylenir.

"allah bizi musılman doğru diye yaratmış ters konuşsa demehki musılmanhta hekkımız yohtır"

(Kaynak Kişi: İdris Erel, Van-Merkez- Yumrutepe Köyü, 100 yaşında, okuryazar değil)

Müslüman'a yalan yanlış konuşmanın yakışmadığını belirtir. Doğru konuşmayanın Müslümanlığını sorgulaması gerektiğini vurgular.

"allah meni bi tene yazdı"

(Kaynak Kişi: Nigar Yağdıran, Van-Merkez- İskele Mahallesi, 80 yaşında, okuryazar değil)

Bir insandan tek kişilik çaba beklenmesi gerektiğini belirten bir sözdür.

"allah var başımda iyiliği de var kötülüğü de"

(Kaynak Kişi: Nigar Yağdıran, Van-Merkez- İskele Mahallesi, 80 yaşında, okuryazar değil)

Bir insanın tek yönlü değerlendirilmemesi gerektiğini ifade eder. İyiliği vurgulanırken kötülüğü, kötülüğü vurgulanırken iyiliği utulmamalı.

"ana bilér ana ne çekér"

(Kaynak Kişi: Şeyda Sapan, Van-Merkez- İskele Mahallesi, 72 yaşında, okuryazar değil)

Van Küresin Ağzı'nda Atasözleri

Annelerin evlat için katlandığı zorlukları ifade etmek için kullanılır. Evlat büyütürken çekilen sıkıntıyı yalnız anaların anladığı vurgulanır. “Damdan düşenin halinden damdan düşen anlar” sözünün anlamını taşır.

"atlar oynar döker nali"

(Kaynak Kişi: Mehmet Haşim Bayram, Van-Saray-Merkez, 67 yaşında, ilkokul mezunu)

Aşırı eğlencenin insana zarar verebileceğini dile getirmek için kullanılır.

"baba da emehtar ehme veren qarın doyıran dağdan daştan getiren ama evdeki de babadan çoğ yorılır"

(Kaynak Kişi: Şeyda Sapan, Van-Merkez- İskele Mahallesi, 72 yaşında, okuryazar değil)

Her ne kadar babaların aile için daha fazla emek sarf ettiği söylene de annelerin onlardan daha fazla emek sarf ettiğini ifade eder.

"babamıznan olmiş anamızdan olmayah"

(Kaynak Kişi: Nigar Yağdıran, Van-Merkez- İskele Mahallesi, 80 yaşında, okuryazar değil)

İnsan kendisini hayata bağlayan şeylerden birini kaybedince diğerine daha sıkı sarılmalı.

"bacının üzi qaradaşadı qaradaşın üzi dağadı"

(Kaynak Kişi: Dilber Akdeniz, Van-Merkez- Alaköy, 72 yaşında, okuryazar değil)

Van Küresin Ağzı'nda Atasözleri

Kız kardeşler her zaman erkek kardeşlerini kollayıp korurken onların erkek kardeşlerin umurunda olmadığını ifade etmek için kullanılır.

"bi uşın de sende ekı var urdın de sende ekı var"

(Kaynak Kişi: Mehmet Tuncay, Van-Edremit-Köprüler Köyü, 80 yaşında, okuryazar)

Hayvan sevgisine ve hayvanları korumaya dikkat çekmek için söylenir.

"bi yol menı b le aparmadı"

(Kaynak Kişi: Nigar Yağdıran, Van-Merkez- İskele Mahallesi, 80 yaşında, okuryazar değil)

Bir defa bile olsa kimseden ilgi görmediğini ifade etmek için kullanılır.

"boğım boğım kemihlerım torpağ olar gider bir gün"

(Kaynak Kişi: Tayip Günbaş, Van-Saray-Merkez, 80 yaşında, okuryazar değil)

Dünyanın faniliğini ve ölümün kaçınılmaz son olduğunu kabul etmeyi ifade eder.

"boş bi dünyadı ışış bi dünyadır dönériř diyériř bu dünya kimseye almir"

(Kaynak Kişi: Dilber Akdeniz, Van-Merkez- Alaköy, 72 yaşında, okuryazar değil)

Fani dünyanın kimseye yâr olmamasını ifade eden bir sözdür.

"böyigin ürmeti küçiyindi"

Van Küresin Ağzı'nda Atasözleri

(Kaynak Kişi: Ayşe Keser, Van-Merkez- Bostaniçi Beldesi, 85 yaşında, okuryazar değil)

Büyüğe gösterilen saygının kaynağının küçüğe gösterilen sevgi olduğunu ifade eder.

"bu arzihali ataş almış"

(Kaynak Kişi: İsmail Akbaş, Van-Merkez- Kıratlı Köyü, 79 yaşında, okuryazar değil)

Dileklerinin hiçbir şekilde karşılık bulmadığını ifade eder

"cenabı allah doğriynandır"

(Kaynak Kişi: Mustafa Seleş, Van-Merkez- Alaköy, 84 yaşında, okuryazar)

Allah doğrunun yardımcısıdır.

"can diyéler can işinde"

(Kaynak Kişi: Nigar Yağdıran, Van-Merkez- İskele Mahallesi, 80 yaşında, okuryazar değil)

İnsanın anne, baba ve evlat gibi birinci derece yakınlarını kendinden ayrı düşünemeyeceğini ifade eder.

" 'ereb at meydanda yéle nisbettı"

(Kaynak Kişi: İsmail Akbaş, Van-Merkez- Kıratlı Köyü, 79 yaşında, okuryazar değil)

Yeteneklerin tam olarak uygun ortamlarda ortaya konabileceğini ifade eder.

"çark altında tayın yoh"

(Kaynak Kişi: İsmail Akbaş, Van-Merkez- Kıratlı Köyü, 79 yaşında, okuryazar değil)

Çalışılmasına rağmen kazanç elde edilmediğini ifade etmek için kullanılır.

"kervan yorıldıhça yük ağırlaşır"

(Kaynak Kişi: İsmail Akbaş, Van-Merkez- Kıratlı Köyü, 79 yaşında, okuryazar değil)

İnsan yaşadıkça sıkıntıları çoğalır.

"doğrı mevlâsını bular eyri belâsını bular"

(Kaynak Kişi: Mustafa Seleş, Van-Merkez- Alaköy, 84 yaşında, okuryazar)

Dürüst insanların amacına her zaman ulaştığını fakat dürüst olmayanların başının beladan kurtulamayacağını ifade eder.

"dost peşkêş çehıp almasa "

(Kaynak Kişi: İsmail Akbaş, Van-Merkez- Kıratlı Köyü, 79 yaşında, okuryazar değil)

Dostun dostunu satmasını, dostluğunun gereğini yapmamasını ifade eder.

"dunya befasızdı"

(Kaynak Kişi: Ayşe Keser, Van-Merkez- Bostaniçi Beldesi, 85 yaşında, okuryazar değil)

Van Küresin Ağzı'nda Atasözleri

Dünyanın insanın sınırsız beklentilerine hiçbir zaman tam olarak cevap veremeyeceğini ifade eder.

"dünya benim olsun iyidir"

(Kaynak Kişi: Şeyda Sapan, Van-Merkez- İskele Mahallesi, 72 yaşında, okuryazar değil)

Bencil insanları tasvir etmek için kullanılır.

"dünya yalandı"

(Kaynak Kişi: Dilber Akdeniz, Van-Merkez- Alaköy, 72 yaşında, okuryazar değil)

Dünyanın faniliğini ifade eder.

"dünyada wan ahırette iman"

(Kaynak Kişi: Halil Keser, Van-Merkez- Bostaniçi Beldesi, 90 yaşında, okuryazar değil)

Van'ın dünyanın en güzel yeri olduğunu vurgular.

"dünyanın en şerefli en ağılığı askerlihtir"

(Kaynak Kişi: Mustafa Seleş, Van-Merkez- Alaköy, 84 yaşında, okuryazar)

Askerliğin kolay ve şerefli bir görev olduğunu ifade eder.

"ecel kuşağını sarmış belne hayat köprüsini geçmiş"

(Kaynak Kişi: Tayip Günbaş, Van-Saray-Merkez, 80 yaşında, okuryazar değil)

Van Küresin Ağzı'nda Atasözleri

Yaşlılar için, hayatını yaşamış ölümü bekliyor, anlamında kullanılır.

"elif be oħıdı imam olamaz"

(Kaynak Kişi: İsmail Akbaş, Van-Merkez- Kıratlı Köyü, 79 yaşında, okuryazar değil)

Yarım yamalak eğitim görenden hoca olamaz.

"ëllere yaz bıħar çayır çimendir niçin bize yağmırile ar gelir"

(Kaynak Kişi: Tayip Günbaş, Van-Saray-Merkez, 80 yaşında, okuryazar değil)

İşleri ters giden insanların feleğın acımazsızlığına ve talihsizliklerine gösterdiği tepkinin ifadesidir.

"eyağın altını görmez gözlerin"

(Kaynak Kişi: Tayip Günbaş, Van-Saray-Merkez, 80 yaşında, okuryazar değil)

Hayatta riskleri görmeyen, göz göre göre hata yapanlara verilen tepkiyi ifade eder.

"eyam kötü olup"

(Kaynak Kişi: Ümmügülsüm Alıcı, Van-Merkez- Karagündüz Köyü, 76 yaşında, okuryazar değil)

Zaman geçtikçe insanların kötüye gittiğini ifade eder.

"ezrayılın zemi çöhti canıma"

(Kaynak Kişi: İsmail Akbaş, Van-Merkez- Kıratlı Köyü, 79 yaşında, okuryazar değil)

Van Küresin Ağzı'nda Atasözleri

Ölümü ensemde hissettim, ölüme çok yaklaştım.

"ezrayil gelirse bahmaz sıraya bazı pîr yerine civan götürür"

(Kaynak Kişi: Tayip Günbaş, Van-Saray-Merkez, 80 yaşında, okuryazar değil)

Ölümün genç yaşlı gözetmeyeceği, vakti gelenin öleceğini ifade eder.

"genc ölmi ğawur da görmesın"

(Kaynak Kişi: Ayşe Keser, Van-Merkez- Bostaniçi Beldesi, 85 yaşında, okuryazar değil)

Genç ölümünün yaşattığı derin üzüntüyü ifade eder.

"gönıl bendını sel aldı gitti"

(Kaynak Kişi: İsmail Akbaş, Van-Merkez- Kıratlı Köyü, 79 yaşında, okuryazar değil)

Üzüntünün kişiyi teslim almasını ifade eder.

"gönıl seven güzel olır"

(Kaynak Kişi: Kıymet Erel, Van-Merkez- Yumrutepe Köyü, 68 yaşında, ilkokul mezunu)

Gönülün sevdiği kişinin seven için güzel görüldüğünü ifade eder.

"gözlerım kıan dolmuş figan gözetir"

(Kaynak Kişi: Tayip Günbaş, Van-Saray-Merkez, 80 yaşında, okuryazar değil)

Aşırı üzüntülü ve acı çekme halini ifade eder.

"hayat devam edir"

(Kaynak Kişi: Ayşe Keser, Van-Merkez- Bostaniçi Beldesi, 85 yaşında, okuryazar değil)

Yaşanan acılara rağmen yaşamdan kopmamak gerektiğini ifade eder.

"hele günüm vardı duyna için yediğim iştiğim vardı"

(Kaynak Kişi: Nigar Yağdıran, Van-Merkez- İskele Mahallesi, 80 yaşında, okuryazar değil)

Henüz ecelinin gelmediğini, vaktinin tamam olmadığını bu sebeple tehlikeyi atlattığını ifade eder.

"hele kıt adam deyil gındodı"

(Kaynak Kişi: Nigar Yağdıran, Van-Merkez- İskele Mahallesi, 80 yaşında, okuryazar değil)

Bıyıkları yeni terlemiş ama daha çocuktur. Ergenler için söylenir.

"her koyun balasını çoh istér gêlın kirre koyındı gözini çıhattér"

(Kaynak Kişi: Ümmügülsüm Alıcı, Van-Merkez- Karagündüz Köyü, 76 yaşında, okuryazar değil)

Herkes çocuğunun üzerine titrer ama yeni çocuk sahibi olan çocuğuna daha düşkün olur.

"allah göstermesin yuvaları dağılmasın ama gêlınner êle bil ki gêlın deyil herbe gelip"

(Kaynak Kişi: Ayşe Keser, Van-Merkez- Bostaniçi Beldesi, 85 yaşında, okuryazar değil)

Van Küresin Ağzı'nda Atasözleri

Gelinlerin kaynanalara karşı ön yargılı ve bir saldırma refleksi içinde olduğunu ifade eder.

"herdem Һar bağlarsan"

(Kaynak Kişi: İsmail Akbaş, Van-Merkez- Kıratlı Köyü, 79 yaşında, okuryazar değil)

Sürekli karamsar olan veya olumsuz düşünenler için söylenir.

"herkes düşip iş derdine aş derdine"

(Kaynak Kişi: Mehmet Emin şahin, Van-Merkez- Karagündüz Köyü, 44 yaşında, ortaokul mezunu)

İnsanların geçim derdine düştüğünü ifade eder.

"heş demessiz ayrılığ var ölüm var"

(Kaynak Kişi: Tayip Günbaş, Van-Saray-Merkez, 80 yaşında, okuryazar değil)

Her şeyin çaresi var deyip aşırı iyimser olanları ikaz etmek için kullanılır.

"insannar gide gide birbirine soyuğlaşelle"

(Kaynak Kişi: Mehmet Emin şahin, Van-Merkez- Karagündüz Köyü, 44 yaşında, ortaokul mezunu)

Zaman geçtikçe insanların yalnızlaştığı, birbirine karşı samimi ilişkiler kuramadıklarını ve birbirlerinden uzaklaştıklarını ifade eder.

"ne dünyada Һurd murad aldı ne de dünya Һaza Һaldı"

Van Küresin Ağzı'nda Atasözleri

(Kaynak Kişi: Ümmügülsüm Alıcı, Van-Merkez- Karagündüz Köyü, 76 yaşında, okuryazar değil)

Bu dünyanın hiç kimseye yar olmadığını ifade eder.

"kardaş ne kâden evlenmıdi kârdeşti kardaş evlendi avradını aldıhtan sora gettihten sora daha o da oldu sene bi komşı"

(Kaynak Kişi: Nigar Yağdıran, Van-Merkez- İskele Mahallesi, 80 yaşında, okuryazar değil)

Bekâr kardeş ile evli kardeş arasındaki farkı ifade etmek için kullanılır. Evlenen kardeşle araya mesafe gireceğini belirtir.

"ollar âzıynen bız gözımıznen zornan ehmeñ yiyériñ"

(Kaynak Kişi: Halil Keser, Van-Merkez- Bostaniçi Beldesi, 90 yaşında, okuryazar değil)

Birilerinin kendilerine göre çok daha avantajlı olduğunu ifade etmek için kullanılır.

"ollar yerin ustasi bız yerin 'ecemisi"

(Kaynak Kişi: Tahir Yardım, Van-Merkez- Abdurrahmangazi Mahallesi, 86 yaşında, okuryazar)

Herhangi birilerinin kendilerinden daha avantajlı olduğu vurgulamak için kullanılır.

"ömür biter ama gönül kocalmaz"

(Kaynak Kişi: Tayip Günbaş, Van-Saray-Merkez, 80 yaşında, okuryazar değil)

Van Küresin Ağzı'nda Atasözleri

Gönül kendini her zaman genç hisseder. Ömür biter ama gönül yaşlanmaz.

"elli pahlımañnen hace olmaz"

(Kaynak Kişi: Tayip Günbaş, Van-Saray-Merkez, 80 yaşında, okuryazar değil)

Üstünü başını temiz tutmakla hoca olunmaz. İlim irfan bilmek gerekir.

"petehlerin balın kalmadı baba"

(Kaynak Kişi: Tayip Günbaş, Van-Saray-Merkez, 80 yaşında, okuryazar değil)

İnsanlara faydalı olan birinin artık bu özelliğini yitirdiğini belirtir.

"kardaş var candan ciyerden baciya yanar êle kardaş da var êle kapıdan bêle geçi"

(Kaynak Kişi: Nigar Yağdıran, Van-Merkez- İskele Mahallesi, 80 yaşında, okuryazar değil)

Kardeşliğini yapan ile yapmayan arasındaki farkı bir başka deyişle iyi kardeş ile kötü kardeş arasındaki farkı ifade etmek için kullanılır.

"kırın aç baş açıl sırt açıl"

(Kaynak Kişi: Ümmügülsüm Alıcı, Van-Merkez- Karagündüz Köyü, 76 yaşında, okuryazar değil)

Aşırı açlık ve sefaleti ifade etmek için kullanılır.

"kedir kıymet daha götürlenip"

Van Küresin Ağzı'nda Atasözleri

(Kaynak Kişi: Mehmet Emin Şahin, Van-Merkez- Karagündüz Köyü, 44 yaşında, ortaokul mezunu)

Artık kadir kıymetin bilinmediğini, kadir kıymet bilmenin eskide kaldığını ifade eder.

"kıırme kelb şişesini dönüp ona ilac olsan fayda ne"

(Kaynak Kişi: İsmail Akbaş, Van-Merkez- Kıratlı Köyü, 79 yaşında, okuryazar değil)

Kalp kırmamak gerektiği, kırıldıktan sonra dönüp gönül almanın fayda vermeyeceğini ifade eder.

"kıırmızı gül değılem birinin başına kıonam"

(Kaynak Kişi: Nigar Yağıdıran, Van-Merkez- İskele Mahallesi, 80 yaşında, okuryazar değil)

Kendisinin bulunmaz Hint kumaşı olmadığını ifade etmek için kullanılır.

"kıulaş kıollar dal gerdanda çatılır"

(Kaynak Kişi: İsmail Akbaş, Van-Merkez- Kıratlı Köyü, 79 yaşında, okuryazar değil)

Her şeyin doğru yerde kullanılması gerektiğini ifade eder.

"ruh çıhtı kefesten kıurı ten kıaldı"

(Kaynak Kişi: İsmail Akbaş, Van-Merkez- Kıratlı Köyü, 79 yaşında, okuryazar değil)

Ölümün soğuk yüzünü ifade eder.

"sanma bu dünyada dad olır"

Van Küresin Ağzı'nda Atasözleri

(Kaynak Kişi: İsmail Akbaş, Van-Merkez- Kıratlı Köyü, 79 yaşında, okuryazar değil)

Dünyada mutlu olmanın bir hayalden ibaret olduğunu ifade eder.

"sen yanmış dedin men düzle doğrılıyecam"

(Kaynak Kişi: Ayşe Keser, Van-Merkez- Bostaniçi Beldesi, 85 yaşında, okuryazar değil)

Birinin yanlışını düzeltmek için doğruyu söylemeyi ifade eder.

"senin bellisizdi yazın kışın"

(Kaynak Kişi: Tayip Günbaş, Van-Saray-Merkez, 80 yaşında, okuryazar değil)

Ne zaman ne yapacağı belli olmayan kişilerin durumunu belirtir. Ön görülmeyen tavır ve davranışları ifade eder.

"siyah séfler mahirinde düzgündü"

(Kaynak Kişi: İsmail Akbaş, Van-Merkez- Kıratlı Köyü, 79 yaşında, okuryazar değil)

Her şeyin yerli yerinde kullanıldığında bir anlam kazanacağını ifade eder.

"şavk döndi devran ağardı"

(Kaynak Kişi: İdris Erel, Van-Merkez- Yumrutepe Köyü, 100 yaşında, okuryazar değil)

Kötü durumdan iyi duruma geçişi, sıkıntılı bir dönemden sonra müferreh dönemin başladığını ifade etmek için kullanılır.

"tarımâr ettın yusufı ul edıp satmadın dünya"

(Kaynak Kişi: İsmail Akbaş, Van-Merkez- Kıratlı Köyü, 79 yaşında, okuryazar değil)

Dünyadaki adaletsizliğe karşı isyanın ifadesidir.

"terkedep te munker ağasine uymesen"

(Kaynak Kişi: İsmail Akbaş, Van-Merkez- Kıratlı Köyü, 79 yaşında, okuryazar değil)

Kötüyü örnek almamak gerektiğini belirtir.

"torpağın gami yoğ"

(Kaynak Kişi: Ümmügülsüm Alıcı, Van-Merkez- Karagündüz Köyü, 76 yaşında, okuryazar değil)

Tarla takım işlerinin insanı hem doyurduğunu hem de mutlu ettiğini ifade eder.

"torpağ bize yararardı êle gineşte alnımızın terını silerdı"

(Kaynak Kişi: Ayşe Keser, Van-Merkez- Bostaniçi Beldesi, 85 yaşında, okuryazar değil)

Toprakla uğraşıldığı dönemde mutlu olunduğunu ifade etmek için kullanılır.

"yênimm üstinde hıręe puç oldu"

(Kaynak Kişi: İsmail Akbaş, Van-Merkez- Kıratlı Köyü, 79 yaşında, okuryazar değil)

Aşırı derecede yıpranmayı ifade eder. Artık yaşananlardan zarar görmeye başladığını belirtir.

SONUÇ

Ağız araştırmaları, sadece ses ve Şekil bilgisi araştırmaları olarak görülmemelidir. Çünkü dilin bütün alanlarını kapsamayan ağız araştırmalarının faydaları sınırlı olacağından bu araştırmalar kapsamında derlenen metinler üzerinde sadece ses ve Şekil bilgisi incelemeleri değil; kelime bilgisi, cümle bilgisi, anlam bilgisi ve söz varlığı incelemeleri de yapılarak bu araştırmaların dilin bütün alanlarını kapsamayı sağlanmalıdır. Böylece ağız çalışmalarında ses ve Şekil bilgisinin yanı sıra kelime bilgisi, cümle bilgisi, anlam bilgisi ve söz varlığı alanlarına da yeterince ağırlık verilerek bu çalışmalar daha verimli hale getirilmelidir. Ayrıca ağız çalışmalarında yer verilen sözlüklerde zaman zaman deyimlere yer verilse de atasözlerine pek yer verilmez. Ağız çalışmalarının önemli bir eksikliği olan bu durum, ağız çalışmalarındaki sözlüklerde deyim ve atasözlerine yer verilerek giderilmelidir.

Anlatımın ana vasıtaları olan kelime, kelime grupları ve deyimler ağız araştırmaları kapsamında kolaylıkla tespit edilerek kayıt altına alınabilir. Ancak Anlatımın ana vasıtalarından olmasına rağmen bir dilin ifade gücü, işlenmişlik düzeyi ve söz varlığının zenginliğini gösteren atasözlerinin sadece ağız araştırmaları kapsamında tam olarak tespit edilip kayıt altına alınması çok zordur. Günlük konuşmada sık kullanılan unsurlardan olmayan atasözlerinin derlemeleri özel bir dikkat ve ayrı çaba gerektirdiğinden atasözlerini tespit edip kayıt alma işlemlerinin

nitelikli ve verimli olabilmesi için atasözlerine özel derleme çalışmaları yapılmalıdır.

Otuz kaynak kişiyle yapılan ağız çalışmasıyla derlenen metinlerden tespit edilen atasözlerinden oluşan bu çalışmada Van Küresin Ağzı'nda kullanılan atasözlerinden bir kısmı tespit edilerek yazıya geçirilmiştir. Böylece Van Küresin Ağzı'nın ifade gücü ve söz varlığı zenginliğini gösteren atasözlerinin dokümantasyonu çıkarılmıştır. Bilimsel yöntemlerle dil malzemesi toplama, kayıt altına alma ve bilimin hizmetine sunma amacıyla yapılan bu derleme çalışmasında atasözleri kaynak kişileriyle beraber verilmiş, derlenen atasözlerinin ne durumda, niçin ve ne anlamda kullanıldıkları tespit edilerek kayıt altına alınmıştır. Böylece bir yandan pratik zekâ ürünü olan konuşma dilinin ifade gücünden yazı diline önemli katkılar sağlanırken bir yandan da kültür mirası kayıt altına alınmıştır.

Bu çalışma kapsamında tespit edilen atasözleri, anlam ve şekil bakımından çok çeşitlilik arz eder. Söz konusu atasözleri biçimsel olarak bir veya iki cümleden oluşan açık, duru, kısa ve özlü kalıplaşmış sözlerden oluşmaktadır. Bu sözlerde doğal ve sosyal olaylar; herhangi bir konuda ahlak dersi veya öğüt; töre, gelenek ve kimi inanışlar; birtakım gerçekler, bilgece düşünceler bildirerek herhangi bir alanda yol gösterme; toplumsal ilişkiler ile insan ilişkilerinin nitelikleri gibi değişik konular dile getirilmektedir. Bu konular dile getirilirken bazı atasözleri gerçek anlamda bazıları ise mecaz anlamda kullanılmıştır. Bu çalışmada yer alan sözlerin çok az bir kısmı atasözünden çok, kalıp ifade ve özlü söz niteliğindedir. Tam olarak atasözü özelliği taşımasa da atasözü işlevi gören bu tür sözler de atasözleri kapsamında değerlendirilmiştir. Van

Van Küresin Ağzı'nda Atasözleri

Küresin Ağzı'nda kullanılan atasözleri elbette bunlardan ibaret değildir. Bu sınırlı çalışmada bu kadar çok atasözünün tespit edilmiş olması, Van Küresin Ağzı'nda kullanılan atasözlerinin çokluğunu ve bu ağzın ifade gücünün zenginliğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

AKSAN, Doğan (1971) *Kelime Bilimi ve Anlam Bilimi Ölçütlerinden Yararlanarak Bir Yazı Dilinin Eksikliğini Saptama Yolları I: Kavram Alanı Kelime Aile İlişkisi*, TDAY Belleten, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

AKSOY, Ömer Asım (1993) *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1 – Atasözleri Sözlüğü*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul.

AKSOY, Ömer Asım (2009) *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II* Türk Dil Kurumu Yayınları.

ALTAYLI, Seyfettin (1994) *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I-II*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ALTAYLI, Seyfettin. *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*, Ankara: Prestij Matbaası, 2005.

BULAK, Şahap (2015) *Van Küresin Ağzı*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Özlem Demirel Dönmez), Malatya.

BULAK, Şahap (2016) “*Van Küresin Ağzında Deyimler*”, AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı:56 Erzurum, s.837-857.

DEVELİ, Hayati (1992) *Azeri Türkçesi Lügati*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, 3. Baskı, Erzurum.

ERGİN, Muharrem (1982) *Azeri Türkçesi*, Ebru Yayınları, İstanbul.

GEMALMAZ, Efrasiyap (1989) *Ağz Bilimi Araştırmaları Üzerine Genellemeler*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Van Küresin Ağzı'nda Atasözleri

HACALOĞLU, Recep Albayrak (1992) *Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu Güney Azeri Sahası Derleme Deneme Sözlüğü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

KARAHAN, Leyla (2011) *Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

KORKMAZ, Zeynep (2007) *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

SARICA, Bedri (2003) *Van Ağzının Oluşumu ve Bazı Özellikleri, İlmî Araştırmalar Dil Tarih Edebiyat Dergisi*, S. 15, İstanbul, s.71-90.

SARIKAYA, Mahmut (1998) *Güney Azerbaycan Türkçesi (Fonetik- Morfoloji - Sentaks)* Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Tuncer Gülensoy), Kayseri.

ZÜLFİKAR, Hamza (1978) *Van Gölü Çevresi Ağzlarının Özellikleri*, Ömer Asım Aksoy Armağanı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 297-317.

Araştırmada Kullanılan Transkripsiyon İşaretleri

â	Uzun /a/ ünlüsü
ḳ	Kısa /a/ ünlüsü
é	/e-/ı/ arası ünlü
è	Kapalı /e/ ünlüsü
ê	Uzun /e/ ünlüsü
ę	Kısa /e/ ünlüsü
ı̇	Kısa /ı/ ünlüsü
î	Kısa /i/ ünlüsü
î	Uzun /i/ ünlüsü
í	/ı-/i/ arası ünlü

Van Küresin Ağzı'nda Atasözleri

ó	/o/-/u/ arası ünlü
ô	Uzun /o/ ünlüsü
ô	Uzun /ö/ ünlüsü
u	Kısa /u/ ünlüsü
û	Uzun /u/ ünlüsü
û	Uzun /ü/ ünlüsü
é	/c/-/j/ arası ünsüz
C	/c/-/ç/ arası ünsüz
Ç	/ç/-/ş/ arası ünsüz
ğ	Ötümlü arka damak ünsüzü
ğ	Düşmek üzere olan belirsiz /ğ/ ünsüzü
h	Nefesli /h/ ünsüzü(Arapça ح ünsüzünün karşılığı)
h	Hırıltılı /h/ ünsüzü(Arapça ح ünsüzünün karşılığı)
h	Düşmek üzere olan belirsiz /h/ ünsüzü
k	Arka damak /k/ ünsüzü (Arapça ك ünsüzünün karşılığı)
ı	Düşmek üzere olan belirsiz /l/ ünsüzü
M	/b/-/m/ arası ünsüz
n	Düşmek üzere olan belirsiz /n/ ünsüzü
P	/p/-/b/ arası ünsüz
r	Düşmek üzere olan belirsiz /r/ ünsüzü
S	/s/-/z/ arası ünsüz
T	/t/-/d/ arası ünsüz
V	/b/-/v/ arası ünsüz

Van Küresin Ağzı'nda Atasözleri

w	Çift dudak /v/ ünsüzü
y	Düşmek üzere olan belirsiz /y/ ünsüzü
z	/c-/z/ arası ünsüz
'	Arapça ع ünsüzünün karşılığı

Araştırma Alanı Listesi

NO	ADI SOYADI	DERLEME YERİ
1	Senem AKBAŞ	Van-Merkez- Karagündüz Köyü
2	Ümmügülsüm ALICI	Van-Merkez- Karagündüz Köyü
3	Şeyda SAPAN	Van-Merkez- İskele Mahallesi
4	Nigar YAĞDIRAN	Van-Merkez- İskele Mahallesi
5	Dilber AKDENİZ	Van-Merkez- Alaköy
6	Nuriye ŞAHİN	Van-Merkez- Karagündüz Köyü
7	Ayşe KESER	Van-Merkez- Bostaniçi Beldesi
8	Tahir YARDIM	Van-Merkez-Abdurrahmangazi Mahallesi
9	Mahmut CANSAN	Van-Merkez- Alaköy
10	Halil KESER	Van-Merkez- Bostaniçi Beldesi
11	Kıymet EREL	Van-Merkez- Yumrutepe Köyü
12	Gülizar BİNİCİ	Van-Merkez- İstasyon Mahallesi
13	İsmail AKBAŞ	Van-Merkez- Kırıtlı Köyü
14	Mustafa SELEŞ	Van-Merkez- Alaköy
15	Mehmet TUNCAY	Van-Edremit- Köprüler Köyü
16	İsmail ÖNTÜRK	Van-Merkez- Kasımoğlu Köyü
17	Leyla ÇİÇEKEL	Van-Merkez- Alaköy

Van Küresin Ağzı'nda Atasözleri

18	Ali- Hüriye YAPRAK	Van-Merkez- Bostaniçi Beldesi
19	İdris EREL	Van-Merkez- Yumrutepe Köyü
20	Osman YAĞDIRAN	Van-Merkez- İskele Mahallesi
21	Tayyip GÜNBAŞ	Van-Saray- Merkez
22	Zekiye SAĞLAM	Van-Merkez- Yalı Mahallesi
23	Mehmet Emin ŞAHİN	Van-Merkez- Karagündüz Köyü
24	Abdulbari ÇOBANLI	Van-Merkez- İskele Mahallesi
25	Fahrettin İÇGÜLEÇ	Van-Merkez- Yekebağ Mezrası
26	M. Haşim BAYRAM	Van-Saray- Merkez
27	Muzaffer BARLIK	Van-Saray- Sırmalı Köyü
28	Yaşar BİNİCİ	Van-Merkez- İstasyon Mahallesi
29	Muzaffer BAŞTÜRK	Van-Merkez- Kasımoğlu Köyü
30	Yaşar CENGER	Van-Merkez- Yumrutepe Köyü